

розвитку хорів, оркестрів, драматичних гуртків, різних молодіжних та спортивних товариств, організації віч, кожного року проводила пишні народні святкування. Завдяки С. Голубовичу діяльність тернопільської «Просвіти» була поставлена на серйозну економічну базу, що дозволяло філії не лише вести культурно-освітню роботу, а й надавати селянам матеріальну підтримку, значно розширивши та зміцнивши їх економічні позиції. Заслугою С. Голубовича було придбання для потреб «Просвіти» трьох нових будинків в м. Тернополі, що мало важливе значення для подальшого її розвитку. Завдяки такій багатогранній, успішній діяльності тернопільська філія була визнана однією з кращих у товаристві «Просвіта» на території Східної Галичини [6, арк.1], що свідчить про незаперечний авторитет та значний внесок її довголітнього голови у справу національно-культурного та економічного відродження краю початку ХХ століття.

Список використаних джерел та літератури:

1. Письмо з Просвіти. – 1909. – 20 квітня. – С. 52-54.
2. Подільське слово. – 1909. – 2 квітня. – С. 4.
3. ЦДАУЛ. – Ф. 348: Товариство «Просвіта», м. Львів 1868-1939 рр. Оп. 1. - Спр. 5484. Звіти, протоколи, листування та інші документи про діяльність філіалу товариства у м. Тернопіль 1888-1937. – Арк. 1-10.
4. Лисий В. Тернопільська філія «Просвіти» / Володимир Лисий // Шляхами Золотого Поділля. Тернопільщина і Скалатщина. Регіональний історико-мемуарний збірник. Т. II. – Філадельфія, ПА, 1970. – С. 49-57.
5. Письмо з Просвіти. – 1913. – травень. – Ч.5. – С.149-150, 165-166.
6. 6. ДАТО. – Ф. 294: Філія українського товариства «Просвіта» в м. Тернополі. – Оп. 1. - Спр. 50. Звіти про діяльність читалень «Просвіти» у с. Цебрів, Гаї за 1913 р. – Арк. 1.
7. Звіт товариства «Просвіта» з діяльності за час від 1 січня 1910 до 31 грудня 1912. – Львів, 1913. – С. 80-81.
8. Головин Б., Шимків П. «Просвіта» / Б. Головин, П. Шимків // Тернопільський енциклопедичний словник. – Тернопіль, 2008. - Т. III. – С. 149.
9. Павлишин О. Голубович Сидір / Олег Павлишин // Енциклопедія Львова / за ред. А. Козицького та І. Підкови. – Львів, 2007. – Т. 1. – С. 543.
10. Алексієвець М. М., Зуляк І. С. Діяльність «Просвіти» у національно-культурному відродженні Східної Галичини (1868-1914) / М. М. Алексієвець, І. С. Зуляк. – Тернопіль, 1999. – 184 с.
11. Подільський голос. - 1905. – 20 березня. – С. 3.
12. Бойцун Л. Тернопіль у плині літ / Любомира Бойцун. – Тернопіль, 2003. – 391 с.

Кепін Дмитро Володимирович
молодший науковий співробітник
кандидат історичних наук,
Національний науково-природничий
музей НАН України,
м. Київ, Україна
e-mail: dKepin@gmail.com

КЛАСИФІКАЦІЯ МУЗЕЇВ-ЗАПОВІДНИКІВ

В європейській музеології і пам'ятниковеденні, а також США, Канади, Австралії, країнах Африки з метою збереження як пам'яток природи, так і об'єктів історико-культурного спадку накоплено значний досвід по проектуванню музеєво-заповідників. Найкращою формою є створення нових музеєво-заповідників - парків різних типів.

В той же час активно розвивається експериментальна археологія, являючись одним з напрямків діяльності археологічних музеєво-заповідників під відкритим небом, сприяючи привертанню широкій громадськості до справи збереження давнього спадку. В складі ІСОМ функціонує з 2001 г. Асоціація ЕХАРС з штаб-квартирою в Лейдені (Нідерланди). Председателем Асоціації доктором археології і музеології

Рёландом Паардекоппером изучена деятельность 300 археологических музеев под открытым небом в странах Европы [9].

Создание музеев-заповедников связано с сохранением памятников *in situ*, а это в свою очередь предполагает их музеефикацию.

Наиболее полно данная проблема упорядочения терминологии рассмотрена российским музеологом, профессором М. Е. Каулен. Исследовательница выделила шесть моделей музеев под открытым небом: ансамблевый музей-заповедник; средовой музей-заповедник; экомузей; территория живых традиций; скансен; тематический парк [5; 6].

В научной и научно-популярной литературе встречается довольно широкое употребление термина «музеефикация» не только в отношении недвижимого наследия, но и движимых памятников – музейных предметов.

Осторожно нужно использовать термин «музеефикация» к памятникам природы. Его целесообразно употреблять относительно геологических объектов (пещер, гротов, скальных навесов, горных систем и т.д.). Восстановление ландшафта в условиях музеев-заповедников не является музеефикацией.

В отечественной музеологии и памятниковедении с 1990-х гг. разрабатываются научные проекты по организации «археопарков» и «геопарков». В то же время геологи В. П. Гриценко, В. В. Манюк, географы А. А. Бейдык, Н. П. Герасименко, А. А. Ищенко, палеонтолог Н. Л. Корниец предлагают выделять среди геологических памятников тип геoarхеологических с включением памятников каменного века и энеолита-бронзы (Королево, Межирич, Каменная Могила и др.), а также геокультурологический для объектов раннего железного века, раннего и позднего средневековья [4]. Также В. В. Манюк подготовил кадастр 25 территорий с геологическими памятниками, которые рекомендует сохранять в режиме «геопарков» [8]. Особое внимание при этом уделяется и сохранению *in situ* стратотипов с последующей организацией музейной экспозиции под открытым небом [1]. В свое время доктор географических наук, профессор Н. А. Гвоздецкий предложил термин «спелеоархеологический памятник» для пещер, гротов и скальных навесов, где обнаружены стоянки первобытного человека [5].

Отметим, что в отечественном законодательстве отсутствуют положения как о создании «археопарков», так и «геопарков». Также отсутствует и нормативное определение «геологический памятник природы».

Под памятником природы понимаем объект естественного происхождения без антропогенного влияния, имеющего значительное научное, культурное, историческое или эстетическое значение, что предполагает придание ему статуса заповедника или заповедного режима. Они классифицируются на следующие типы: комплексные; ботанические; зоологические; гидрологические; геологические. В свою очередь каждый из типов далее подразделяется на подтипы

Учитывая разработки российского археолога О. Н. Бадера [2] совместно с археологом Е. Н. Титовой [7, с. 16 - 17] нами предложена классификация вариантов музеефикации недвижимых объектов археологического наследия, которые уже экспонированы, или тех, которые могут быть сохраненными *in situ* в Украине:

I. По группам (видам) памятников с дальнейшей соответствующей типологией.

II. По способу сохранения: а) в условиях природного ландшафта; б) в комбинированном режиме – павильонном на фоне природного ландшафта и с объектами под открытым небом.

Варианты музеефикации обуславливает также классификация археологических памятников в соответствии их материальной структуры (составом пород, характером строительных материалов и конструкций и т.д.)

Это позволяет говорить о развитии научного направления - археологической скансенологии, со своим объектом и предметом исследования. Под археологической скансенологией понимаем междисциплинарную науку, являющейся составной частью музеологии. Объект исследования - «археопарки» разных подтипов: *in situ*, археологические «диснейленды», «археодромы» - «экспериментальные поселения» («воображаемые музеи»). Предмет – экспозиционное отображение (моделирование, реконструкция) археологического контекста как *in situ*, так и в «воображаемых музеях».

Археологический музей-заповедник («археопарк»-«скансен») *in situ* – это территория, на которой расположены открытые археологические комплексы и/или объекты, имеющая соответствующий режим охраны в соответствии с законодательством страны. «Археопарк» входит в отдельную профильную группу – музеев-заповедников под открытым небом.

В отличие от «археопарков» *in situ*, «археодромы» не требуют определения зон охраны памятников, т.к. не включают музеефицированных комплексов и объектов в условиях природного ландшафта.

Под «геопарком» понимаем естественнонаучный музей под открытым небом, имеющий определенный правовой статус, включающий в себя территорию с геологическими памятниками разных типов без участия в их образовании антропогенной деятельности в исторические эпохи. Как исключение в структуру «геопарка» могут быть включены спелеоархеологические памятники каменного века, т.к. антропогенная нагрузка на такие природные объекты в то время была значительно ниже, чем в последующее историческое время.

Таким образом, музей-заповедник может быть определен как территория, включающая музеефицированные памятники природного (в основном геологические) и/или культурного наследия, имеющие исключительную ценность для науки и общества. На современном этапе развития музейной сети Украины можно выделять самостоятельную профильную группу музеев – музеев-заповедников под открытым небом (по историографической традиции можно пользоваться термином «скансен»), подразделяющихся на две подгруппы: историко-культурные и естественнонаучные (естественноисторические), которые в свою очередь могут быть классифицированы на типы и подтипы музеев-заповедников. Первая подгруппа делится на тип «археопарки». В свою очередь этот тип подразделяется на подтипы: естественно-археологический; геолого-археологический; археолого-палеонтологический; экоэтноархеологический; «археодром». Вторая подгруппа делится на тип «геопарки». Последние делятся на подтипы: общегеологический; палеонтологический; карстово-спелеологический; карстово-спелеоархеологический; спелеоархеологический. Музей-скансен также может быть создан на специально-отведенной территории - из перевезенных памятников. Экомuzeи не обязательно могут быть заповедниками, они могут создаваться в специальных зданиях. Такие музеи классифицируем на: *in situ*, экоэтноархеологические и собственно краеведческие.

Список використаних джерел та літератури:

1. Анфімова, Г. В., Деревська, К. І. Проблеми збереження стратотипів і типових розріхів мезозою Гірського Криму / Г. В. Анфімова, К. І. Деревська // Наукові записки Державного природознавчого музею. – Львів, 2014. – Вип. 30. – С. 77 – 84.
2. Бадер, О. Н. Музеефикация археологических памятников / О. Н. Бадер // Советская археология. – 1978. - № 3. – С. 138 – 153.
3. Гвоздецкий, Н. А. Карст / Н. А. Гвоздецкий. – М. : Мысль, 1981. – 214 с. – (Природа мира).
4. Гриценко, В. Геосайти України та геологічна спадщина Європи / В. Гриценко // Геолог України. - 2004. - № 2. - С. 55 - 62.
5. Каулен, М. Е. Музеефикация историко-культурного наследия России / М. Е. Каулен. – М. : Этерна, 2012. – 432 с.
6. Каулен, М. Е. Музеи под открытым небом: многообразие моделей и проблема выбора / М. Е. Каулен // Музеи - заповедники – музеи будущего: Международная научно-практическая конференция. Елабуга, 18 – 22 ноября 2014 г. : материалы и доклады / отв. ред. М. Е. Каулен, Г. Р. Руденко, И. В. Чувилова. – Елабуга : ООО «ЕлТИК», 2015. – С. 10 – 34.
7. Кепін, Д. В., Титова, О. М. Охорона палеоприродної та археологічної спадщини [Монографія] / Д. В. Кепін, О. М. Титова. – Київ : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, 2015. – 152 с.
8. Manyuk, V. The problem of creation of Network National Geoparks in Ukraine, 2007 [Electronic resource] / V. Manyuk. – Mode of access: <http://www.academia.edu/1567603/>. – Date of access: 26.08.2013.

9. Paardekooper R. The Value of an Archaeological Open-Air Museum is in its Use. Under standing Archaeological Open-Air Museums and their visitors / R. Paardekooper. – Leiden : Sidestou Press, 2012. – 342 p.

Климчук Андрій Миколайович
 Головний редактор Інтернет порталу
 «Віртуальна Польща»
 (м. Рівне)
 plua.info@gmail.com

НА МАРГІНЕСАХ ІСТОРІЇ: САКРАЛЬНА І МЕМОРІАЛЬНА СПАДЩИНА ЄВРЕЇВ ТА ПОЛЯКІВ В СУЧАСНИХ ВИМІРАХ РІВНОГО

Рівне міжвоєнного періоду є унікальним явищем на мапі не лише етнічної України, але й Європи. З одного боку це Рівне польське, оскільки на той момент перебувало під державною владою відновленої Польщі. З іншого боку це Рівне єврейське, єврейське саме в етнічному вимірі. Частка євреїв тут складала біля 70 %, що було повністю переважаючою більшістю населення. З числа великих міст підпольської Західної України найбільш наближеним до Рівного був Луцьк з 66 % єврейського населення. Наступна таблиця унаочнено показує позиції Рівного в цьому плані поруч з іншими містами регіону [6].

Місто	Загальна кількість населення	В тому числі євреїв
Луцьк	21157	13990
Рівне	30482	21254
Дрогобич	26736	7483
Львів	219388	60431
Коломия	41097	8449
Станиславів	28204	13969
Стрий	27358	8720
Тернопіль	30891	8205

Другою за чисельністю етнічною спільнотою міжвоєнного Рівного були поляки. З промисловим і торгівельним розвитком міста їхня чисельність суттєво збільшується, виникає майже цілком польська дільниця міста – Грабник. Однак, на тлі припливу єврейського населення знову таки з розвитком Рівного в етнічному розрізі населення міста поляки картини не міняють.

Третьою за чисельністю нацією в Рівному були українці, а за ними росіяєи, німці, чехи та інші.

В свідомості більшості населення Рівного склався стереотип про рівне, як місто однієї нації. Переважаюча більшість українського населення на 2016 р. ніяк е може перекреслити історії і минулого Рівного не українського, яким воно було впродовж декількох століть. За якихось декілька десятиліть з пам'яті було викреслено цілий пласт історії, цілі періоди, а два народи – євреї і поляки, які відігравали колосальну роль і, які, власне, дали свого часу Рівному, як місту були відкинуті на маргінеси історії. Відтак зараз вкрай важко говорити про єврейське і польське «обличчя» Рівного.

Під час і після Другої світової війни єврейська і польська сакральна і меморіальна спадщина постраждала найбільше: цвинтарі руйнувались, а сакральні споруди знищували або переоблаштовувались під заклади культури, склади чи промислові підприємства.

Щодо втрачених об'єктів важливе місце має їхня локалізація. У випадку з Рівним праця ускладнювалась тим, що до 20-х рр. існувала одна нумерація вулиць, пізніше її змінили. Таким чином з деяких вулиць, які мали суцільну нумерацію з бічними вулицями вилучено ці вулиці та надано їм окремі назви і нумерацію. Це стосується таких великих вулиць, як: 3-го Травня, Пилсудського, Галлера, Кавказька та інші. (назви польського часу).

Саме завдяки такої пошукової роботи вже на даний момент вдалося встановити адреси усіх рівненських синагог та їх вивчити їхню долю.

Табл. 2. Божниці Рівного та їхня доля